

İRADƏ ŞÜKÜROVA
Bakı Biznes Universiteti
irada@mail.ru

FRAZEOLÖGİYA İLƏ BAĞLI TƏRCÜMƏ ÇƏTİNLİKLƏRİ

Açar sözlər: idiomlar, frazeoloji ifadələr, atalar sözləri, söz birləşmələri, tərcümə problemləri

Key words: idioms, phraseological expressions, proverbs, word combinations, translation

Ключевые слова: идиомы, фразеологические слова, пословицы, словосочетание, перевод

Frazeologiya nədir? Bu suala cavab vermək üçün leksikologiyaya müraciət etmək lazımdır. Çünki məhz leksikologiya bu bəhsi öyrənir və tədqiq edir. Frazeoloji birləşmələr tərkibindəki ayrı-ayrı sözlərin tərcüməsindən fərqli məna verən birləşmələrdir. İngilis dilində frazeoloji birləşmələr və söz birləşmələri arasında olan fərqləri təsnif etmək üçün bu yaxınlardakı tam və hərtərəfli tədqiqatlar aparılmamışdır. Yuxarıda deyilənlərə istinad edərək deyə bilərik ki, yaxşı tərcüməçi olmaq üçün təkcə zəngin söz ehtiyatı və mükəmməl qrammatika bilgisi kifayət etmir. Yazılı tərcümə zamanı frazeoloji birləşmələrdən istifadə etmək mümkündür. Lakin bu vaxt itkisinə səbəb olur, sifahi tərcümə zamanı isə birmənalı şəkildə çətin situasiya yarada bilər. Müxtəlif dillərdə atalar sözlərini və xalq deyimlərini müqayisə etsək, görərik ki, bəzi məsələlər məna və xalqın həmin fikrə münasibətinə görə üst-üstə düşür. Belə hallarda tanış məvhumları biz bəzən heç bir çətinlik çəkmədən tərcümə edə bilərik. İdiomları səviyyə etibarlı ilə üç yerə bölmək olar: adi, orta, yüksək səviyyəli.

1). Adi səviyyəli idiomlara aşağıdakı birləşmələri misal göstərmək olar:

In no time- bir göz qırpımında

To brush up- təzələmək

Out of question- qeyri-mümkün

Once in a blue moon- ayda, ildə bir

to be in charge of- məsuliyyət daşımaq

2). Orta səviyyəli idiomlar. Bu idiomlar adi idiomlara nisbətən daha çətin başa düşülür. Proses zamanı rast gəlinən idiomları tərcümə etmək üçün əsas tələb olunan elementlərdən biri də xalq yaradıcılığını bilmək, danışmaq dilinin xüsusiyyətlərinə bələd olmaqdır. İdomların tərcüməsinin çətinliyi onların hərfi mənada deyil, məhz tərcümə edilən dilin danışmaq xüsusiyyətlərinə uyğun verilməsi ilə bağlıdır.

Cut and dried əvvəldən məlum olan
Inside out, upside down alt- üst
No matter fərqi yoxdur
In the long run uzun müddətdən sonra
To take after oxşamaq
A lost case ümitsiz vəziyyət
Let's go fifty-fifty on the cost of a new rug for our apartment.- Gəlin
yarıbayarı pul qoyub mənzilimiz üçün təzə xalı alağ.
At heart əslində
To put up with barışmaq, dözmək
Give and take əl əli yuyar, əl də üzü, rüşvət vermək
- Most students live on limited budgets and have to cut corners whenever
possible.

3). Yüksək səviyyəli idiomları tərcümə edərkən daha çox inkişaf etmiş
zəka və məntiqi təfəkkür tələb olunur. Yaxşı olar ki, tərcüməçi belə ifadələrlə
rastlaşarkən qarşılaşdığı maneələri dəf etmək üçün intuisiyadansa, idiom və
frazoloji birləşmələr lüğətinə müraciət etsin.

Tərcümədə daha çox çətinlik yaradan idiomlardan bir qismini aşağıda
görə bilərsiniz.

Let up- azalmaq
If the rain doesn't let up soon, we won't be able to have our picnic- Əgər
tezliklə yağış azalmasa, biz gəzintiyə gedə bilməyəcəyik.

To get even with- qisas almaq
I want to get even with Steve for beating me so badly- Mən Stivdən məni
elə möhkəm döydüyü üçün qisas almaq istəyirəm.

Search me mən bilmirəm
Last straw- son hədd
To kick the habit- pis vərdişləri tərgitmək
I can't believe that my roommate left the room unlocked again. It is the
last straw.

Frazoloji birləşmələrə gəldikdə, demək olar ki, burada tərəflərin
tərcüməsi heç bir ipucu vermir. Belə situasiyada ilk iş birləşmənin mahiyyət
etibarını ilə tərcüməsini və ya təsvirini tapmaq və anlamaqdır. İkinci məsələ isə
onun olduğu kimi deyil, tərcümə edilən dildə atalar məsəli və ya deyimi kimi
ekvivalentini tapmaq və uyğunlaşdırıb tərcümə etməkdir.

İdiomatik ifadələrin müxtəlif növlü frazeoloji birləşmələri neologizmlərin
yaranma mənbəyi ola bilər. Tərcüməçi üçün bu ən çətin məqamdır.

Belə ki, o tərcümə etdiyi mənsub olduğu ölkənin frazeologiyası haqqında
biliyə malik olmalıdır.

Dead-cut bounce- birja aksiyalarının süni qaldırılması
Dutch bargain- bir tərəfin xeyir götürdüyü alqı-satqı

Sucker list- potensial alıcıların siyahısı

Windfall- gözlənilməyən mənfəət

Frazeoloji birləşmələrin tərcüməsi zamanı ortaya çıxan çətinlikləri aradan qaldırmaq üçün istifadə edilən üsullara nəzər salaq:

1. Ekvivalent tərcümə. Əgər ifadələr hər iki dildə (SL və TL) mənə və təsəvvür baxımından üst-üstə düşürsə, bu üsuldən istifadə edilir.

Məsələn, as cold as ice- buz kimi soyuq

2. Analoq- İfadələr mənaca üst-üstə düşür, lakin formaya görə ya tam, ya da qismən uyğun gəlmir. Məsələn, a drop in the bucket- dənizdə bir damla. Bu birləşmədə formaya nəzər salsaq, görürük ki, dəniz sözü deyil, vedrə sözü istifadə edilmişdir və forma uyğunluğu pozulmuşdur.

It's raining cats and dogs- Güclü yağış yağır.

3. Təsviri tərcümə. Mətni nə analoq, nə də ekvivalent tərcümə etmək mümkün deyilsə, onda təsviri tərcümədən istifadə edilir. Məsələn, “cross a floor of a house” - “bir partiyadan o birinə keçmək”

4. Antonim yolu ilə tərcümə. İnkar mənalı cümlələri müsbət mənalı konstruksiya vasitəsilə tərcümə etmək nəzərdə tutulur. “Don't count your chickens before they hatched”.- “Cücəni payızda sayarlar”. Müsbət mənalı cümləni isə inkar mənalı konstruksiya vasitəsilə tərcümə etmək olar. “Keep one's head” - “başını itirmə-mək”.

Keep one's head above water- borca düşməmək

To keep one's pecker up- ruhdan düşməmək

5. Alınma sözlərin təqlidi tərcüməsi. Bu metoddan o vaxt istifadə edilir ki, müəllif mənbə dildə verilən ifadənin təsviri tərcüməsini vurğulamaq istəyir, ya da başqa formada tərcümə etmək olmur. Məsələn, ‘the moon is not seen when the sun shines’.-;Gün çıxanda ay görünməz’.

6. Qarışıq (birləşdirilmiş) tərcümə. Elə hallar olur ki, mənbə dildə olan ifadəni məhvə dilə tam dolğun tərcümə etmək olmur. Bu vaxt zaman və yerə görə xüsusi rəng qataraq loan tərcümədən istifadə edilir, təsviri tərcümə isə onu izah edir. Məsələn, to carry coal to Newcastle. Nyukasl şəhəri İngiltərədə öz kömürü ilə məşhurdur. İfadə hərfi olaraq belə tərcümə edilir: Nyukasla kömür aparmaq- hədəf, boş bir işlə məşğul olmaq.

Şablon ifadələrin (set-phrase) tərcüməsi tərcümənin ən çətin növüdür. Belə ifadələrin ümumi tərcüməsi onun komponentlərinin tərcüməsilə uyğun gəlmir. Bu ifadələrdə elə sözlər var ki, onlar sözbəsöz tərcümə edilmir.

Sərbəst söz birləşmələrinin mənası əksər hallarda onun komponentlərinin mənasından asılı olur və sözbəsöz tərcümə edilir.

To come late gec gəlmək

To get dressed geyinmək

İngilis və amerikalı dilçilər mənbə, mənşə və üslub baxımından maraqlı birləşmələri toplayıb lüğət tərtib edirlər və bu birləşmələri idiomlar adlandırırlar.

Lakin idiomları ayrı bir sinif kimi təsnif etmək üçün cəhdlər edilməmişdir. İdiom termini göstərir ki, burada əsas xüsusiyyət idiomatiklik və ya əsaslandırmanın (motivation) çatışmamasıdır. Hər bir halda sərbəst söz birləşmələri ilə frazeoloji birləşmələr arasında sərhəd qoymaq olar. İdiomatiklik dərəcəsinə görə frazeoloji birləşmələr üç qrupa bölünürlər:

1. Phraseological fusions- İdiomlar
2. Phraseological units- frazeoloji ifadələr
3. Phraseological collocations- frazeoloji söz birləşmələri

İdiomlar tamamilə ifadə etdiyi məna etibarlı ilə əsaslandırılmamış söz qruplarıdır. Məsələn, red tape- qırmızı lent; heavy father-dözülməz ata.

Burada komponentlərin mənası bütöv söz qrupunun quruluşu və leksik komponentlərin stabilliyi ilə birləşir.

Frazeoloji ifadələr qismən əsaslandırılır və onların mənası metafora yolu ilə anlaşılır: to show one's teeth- dişini ağartmaq, to wash one's linen in public- kiminsə sirtini faş etmək, yəni, iki nəfər dalaşarkən camaat içində bir-birinin çirkli işlərini açıb söyləmək. Azərbaycan dilində bu ifadənin qarşılığını başqa formada vermək daha münasib olardı: açdı sandığı, tökdü pambığı.

Can the leopard change his spot?- qozbeli qəbir düzəldər.

Take the wolf by the ears – boş çanağı dolu çanağa vurmaq

Write in water- əbəs yerə

To care two straws- əhəmiyyət verməmək, dəyəri olmamaq

Wilfred doesn't care two straws about his club- Vilfedin klubunun onun gözündə bir qəpik də dəyəri yoxdur.

Beləliklə, biz frazeoloji birləşmələrin tərcümə üsullarını nəzərdən keçirdik. Lakin bu üsullar kontekstdən asılı olaraq frazeoloji birləşmələrin bütün mümkün ifadə vasitələrini əhatə etmir. Konkret mətnlərdə situasiyaya uyğun tərcümələrdən istifadə olunur.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Q.H. Bayramov "Tərcümə sənəti", OKA Ofset -2008
 2. K.P. Авербух, О.М. Карпова "Лексические и фразеологические аспекты перевода" Академия-2009
 3. N. Vəliyeva "Azərbaycanca- rusca- ingiliscə lüğət" Bakı. 2006
- İnternet mənbələri:
"Problem of translating phraseological units"
"Difficulties and ways of translation of phraseological units"

I Shukurova

**Translation problems in phraseology
Summary**

The article deals with the translation problems in phraseology. The similarities and differences between English and Azerbaijan phraseology. Different classifications according to the levels of idiomacity and difficulty are touched upon as well. Free word combinations and phraseological units are explained. The ways of preventing from all these difficulties in translation have been covered in this article. Another advantage of this article is the language in which it is written. There are many sources in foreign languages nowadays. Many examples are given to prove theoretical explanations. Cultural characteristics of nation is taken as a crucial factor. The advantage of this article is the advisable tips for the translators and interpreters. As the languages are rich in proverbs and different word combinations this field of linguistics was and remains the essential sphere for linguists.

И Шукюрова

**Проблемы перевода по фразеологии
Резюме**

В этой статье рассматриваются вопросы о проблемах перевода. Сравниваются общие черты и различия фразеологии. В статье также касаются разные классификации согласно уровню идиоматики и трудности. Также свободные словосочетание и фразеологизмы объясняются. Статья показывает все способы как предотвратить эти трудности. Другое преимущество статьи это язык, на котором это написано. Многие источники находятся на разных иностранных языках в настоящее время. Многие примеры показано для доказывания теоретических объяснений. Характеристика культуры народа принимается как основной фактор. Преимущество статьи является в рекомендуемых тактиках интерпретаторам и переводчикам.

Поскольку языки богаты пословицами и различными словосочетаниями, эта область лингвистики была и остается важнейшей сферой для лингвистов.

Rəyçi: Kəmalə Cəfərova
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru. dosent